
POLEMIKA

O JEZIČKO-EKSPRESIVNOM PATERNALIZMU: REPLIKA MIHAILU MARKOVIĆU

Na početku svog teksta „Paternalizam i kritika“ profesor Mihailo Marković kaže da sam ja postavio pitanje nije li u njegovoj kritici religije „prisutan jedan momenat paternalizma“ (Marković 2009: 281). On zatim izlaže moje određenje jezičko-ekspresivog paternalizma. „Kritičar se, naime, ponaša kao da on zna bolje kakva je svest religioznog čoveka nego taj čovek, on zna da je ta svest iluzorna...“ (isto). Kritičar „sa visine tog znanja“ (isto) religioznom čoveku „implicitno savetuje“ (isto) da se oslobodi tih iluzija. Profesor Marković ističe da ja ovakvom kritičaru (moglo bi se reći jezičko-ekspresivom paternalisti) ne pripisujem „nameru da nekoga liši slobode“ (isto), pošto se on „ograničava na komentar ili savet, pri čemu može biti iskreno uveren da je to što savetuje u interesu ove osobe“ (isto).

Rekonstrukcija Mihaila Markovića je precizna i meni ostaje samo da je potvrdim:

– reč koju je izabrao sasvim je prikladna: ponašanje. Zato što kritika i jeste jedna vrsta ponašanja, naime, jezičkog ponašanja. Tako, na primer, kada neko vređa druge, kažemo da se nepristojno ponaša.

– ovo „kao da zna“ i jeste upravo ono na šta upozoravam: kritika se ponekad praktikuje kao da se zna da je neko verovanje o poslednjim stvarima iluzorno, a takvo držanje je utemeljeno jedino na tome što se sopstvenom verovanju proizvoljno pripisuje pozitivan epistemčki status.

– i jeste distinktivno obeležje jezičko-ekspresivnog paternalizma da nikog ne lišava slobode, već se ograničava na komentar, savet i tome slično.

Navodim sada i Markovićev prigovor: „Čini mi se da bi ova kva upotreba pojma ‘paternalizam’ veoma proširila njegov obim i

ograničila kritičko mišljenje (da ne bi izgledalo paternalističko)“ (Marković 2009: 281). Ne vidim, međutim, zašto bi ovo imalo tako pogubne posledice po kritičko mišljenje. Postoji više načina za hvatanje u koštac sa ovim problemom: prvo što čoveku pada na um jeste da kritičko mišljenje, ako ne želi da izgleda ili zvuči kao paternalističko – ne bude paternalističko. Zatim, izleda mi da bi već i sama svest o ovom problemu mogla doprineti njegovom ublažavanju. Jednostavan, dobro poznat i odavno korišćen način je stilistička opreznost. Tu će onda po pravilu postojati tenedencija korišćenja različitih „omekšivača“ u formulacijama, odnosno, izraza kao što su „čini mi se“, „izgleda da“, „po mom mišljenju“, „pre bi se moglo reći da“ i svega onog što stoji nasuprot kategoričkim formulacijama.

Još jedan mogući prigovor bi se sastojao u dovođenju u pitanje mogućnosti ovakve upotrebe predloženog pojma. Neko ko bi tvrdio „Besmisleno je reći da je neko objašnjenje ili argumentovanje paternalističko, odnosno, ‘držim da su neki stavovi paternalistički’, ili da ‘zvuče paternalistički’, naprosto zato što se rečenicama ne može smisleno pripisivati svojstvo paternalizma, jer je paternalizam ‘moć koju jedna osoba ili ustanova vrši nad drugom da bi joj pružila neke prednosti ili sprečila štetu, nezavisno od njenog pristanka’¹ – bio bi neko ko odbija samu mogućnost govora o paternalističkom govoru, a time i o jezičko-ekspresivnom paternalizmu. Ali, izgleda da onaj ko odbacuje kritičku primedbu da je njegovo objašnjenje ili argumentovanje paternalističko, odnosno da su neki njegovi stavovi paternalistički ili da zvuče paternalistički, govoreći da tu nije „reč o paternalizmu već o kritičnosti“² – barem implicitno ostavlja mogućnost da bi u nekim drugim objašnjenjima odnosno stavovima ipak moglo biti reči o paternalizmu.

Filozofija se ne bi mogla adekvatno ni opisati bez uzimanja u obzir njene težnje, artikaulisane već kod Parmenida a sasvim elaborirane kod Platona, da se raskine sa mnenjem.³ U svetlu te težnje treba sagledati kategorički ton u kojem filozofi ponekad izriču tvrdnje i tamo gde bi umesnije bilo uneti izvesne ograde. Kada je reč o

¹ Deo definicije iz *The Oxford Companion to Philosophy* koji je priredio Ted Honderich i koju u svom govoru navodi Mihailo Marković (cit. prema Marković, 2009:281).

² Za ovo videti Марковић, 2002: 489.

³ Jedno je opisati, drugo je misliti a treće je živeti neku filozofiju.

eshatološkim stvarima ne bi škodilo da osoba koja nešto izriče upozori da je reč o njenom verovanju ili o verovanju grupe sa kojom se identifikuje. Najbolje bi bilo da se direktno kaže da se istina ne zna pošto je ona stvar budućeg veka. Doduše i tada je moguće uz deklarativno uzdržavanje od izricanja kategoričkih stavova, suptilno i između redova nagovestiti da „mi, naravno, znamo, da su oni u zabludi“. Kao što je moguće isto to reći i brutalno.⁴

Svest o tome da smo na terenu na kojem stavovi ne bi trebali da budu izricani na kategorički način, mogla bi da rezultira da isti ne budu više formulisani tako da zvuče paternalistički. Na to upućuje već i sam stil kojim je profesor Marković napisao tekst u kojem razmatra pojam jezičko–ekspresivnog paternalizma: stavovi su sasvim gipki, u njima nema ni pomena od nekog kategoričkog tvrđenja⁵.

⁴ Kao ilustraciju navodim stavove iz članka „Mesijanska ideja u novovekovnom judaizmu“ Zorana Kindića. On u vezi spora da li je Mesija već došao u ličnosti Isusa iz Nazareta ili će se njegov prvi dolazak tek desiti, kaže: „Dilemu oko toga ko je u pravu razrešiće dolazak istinskog Mesije“ (Kindić, 2009: 68). Ovaj autorov stav kao da otklanja mogućnost jezičko–ekspresivnog paternalizma. Sasvim je suzdržan, kako i dolikuje kada je reč o eshatološkim pitanjima. Međutim, ono što Kindić prethodno kaže čini ovu uzdržanost u najmanju ruku tek deklarativnom. U prvom delu članka on je svoje verovanja da je Isus Nazarećanin pravi Mesija izneo kao da je reč o znanju. Uz to se onda nije libio ni izricanja stavova iz arsenala takozvanog hrišćanskog antisemitizma. Ti bi se stavovi mogli i drugačije klasifikovati, na primer, ako bi smo prihvatili distinkciju Hane Arent (Hannah Arendt) na moderni ne–hrišćanski antisemitizam i staru versku mržnju prema Javrejima (Arent, 1998: 8), oni bi očigledno pripadali ovoj drugoj kategoriji:

„Uprkos brojnim proročkim naznakama, ograničivši se na usko, nacionalističko-političko shvatanje Mesije, sputani legalističkim rabinskim duhom, nisu bili prijemčivi za Hristovu univerzalnu misiju spasenja. Ne samo što su razapeli Hrista, nego je i većina jevrejskog naroda, uprkos Duhom Svetim nadahnutom delatnošću apostola, ostala tvrdokorna u odbijanju pokajanja i priznavanja Isusa za Mesiju tj. Hrista.

Ne prihativši pravog Mesiju, jevreji nisu odustali od mesijanske ideje“ (Kindić, 2009: 50–51).

⁵ Tako poslednja rečenica teksta glasi: „U tom smislu se filozofska kritika religije pre može okarakterisati kao antipaternalistička, nego kao neki oblik patrnalizma“ (Marković, 2009: 282). Nesumnjivo, filozofska kritika religije jeste, uglavnom, antipaternalistički poduhvat. Ali, ona to prestaje da bude kada se, prekoračivši granice, preokrene u paternalizam protiv verujućih.

Literatura

- Arent, Hana (1998), *Izvori totalitarizma*, Beograd: Feministička izdavačka kuća 94.
- Kindić, Zoran (2009), „Mesijanska ideja u novovekovnom judaizmu“, *Filozofija i društvo*, 1, 49-68.
- Марковић, Михаило (2002), „Филозофија као начин живота“, *Књижевност*, 4-6, 484-495.
- Marković, Mihailo (2009), „Paternalizam i kritika. Odgovor Aleksandru Prnjatu“, *Filozofija i društvo* 20 (1): 281-282.